

Iskoristio bih priliku da u vezi s primjedbama mog kolege iz Sarajeva kažem da sam i ja u međuvremenu evoluirao u odnosu na referat koji sam ovdje izložio. Naime, ovo je izvod iz jedne veće studije prigodno pripremljen, bez pretenzija da bude potpuno zaokružen i iscrpan prikaz razvoja industrije u Bosni i Hercegovini. Moja tvrdnja da je Bosna bila u interesnoj sferi Austrije odnosi se u prvom redu na to da je austrijski kapital imao odlučujuću ulogu u privrednom razvoju Bosne. Međutim, sigurno je da je pored austrijskog, ili još bolje pod firmom austrijskog kapitala, u Bosni bio importiran i kapital drugih zemalja ili, bolje rečeno, u Bosni je djelovala afilacija kapitala veoma šarolikog porijekla. Ja takođe uvažavam čin podjele interesa Mađarske i Austrije u Bosni, što je naročito došlo do izražaja u smjerovima željezničkih pruga. Ja apsolutno uvažavam primjedbe dra Juzbašića i one su evidentna potvrda postojanja potrebe podjele rada kojom se unapređuje privredna historija.

MILENKO PALIĆ

Mislim da su ove zadnje diskusije prilično iskristalizirale jedno uvjerenje da pri definisanju pojma industrijske revolucije, šta ona jeste, a šta nije, ne treba težiti isključivosti. Kad jedna strana tvrdi da naš industrijski i privredni razvitak pre 1945. godine nije industrijska revolucija, onda svakako ne misli da nije bilo baš nikakvih procesa koji bi se mogli nazvati revolucijom, ili da su oni vodili k njoj, kao što ne možemo reći da je naš industrijski razvoj posle 1945. godine indentičan sa onim što se odvijao, na primjer, u zapadnim zemljama, što je nesumnjivo bila industrijska revolucija.

Sve je dakle, relativno. Pitanje je šta bi neko, na primer, iz zapadnih zemalja, da je sada ovde i sluša naš razgovor, rekao o našem posleratnom industrijskom razvitku — da li je to revolucija u odnosu na njihov industrijski razvitak, na ono potrošačko društvo i drugo što tamo postoji i događa se na planu privrednoekonomskog razvoja i odnosa.

Mislim da nam nedostaju mnogi važni elementi, a to su razni osnovni podaci, pregledi, statistike i drugo, na osnovu čega bi izgrađivali naše stavove. Mislim da moramo pre svega težiti da sve to stvorimo, ukoliko je moguće, da bismo mogli krenuti na izradu ekonomske istorije.

Ovoliko sam samo hteo reći, za sada.

Iz izlaganja drugarice Šimončić, prilično prepoznamo osnovne tokove industrijskog i privrednog razvitka i u Vojvodini, i ne samo u Vojvodini, nego verovatno u svim privredno razvjenim delovima Jugoslavije u godinama između dva svetska rata. Zbog toga to neću ponavljati, ali ću u odnosu na Vojvodinu ukazati na neke bitne razlike koje postoje.

Jedna od njih pokazuje da do 1923. godine, dakle i u periodu inflacije, kada se još prilično ulagalo i u industriju Vojvodine, pa i u privredu uopšte, da je industrija i privreda u Vojvodini, u odnosu na neke oblasti u zemlji, bila u znatno nepovoljnijem položaju u pogledu mogućnosti plasmana svojih proizvoda u drugim delovima zemlje, na jugoslovenskom tržištu koje se tada stvaralo. Razlog tome je bila politika izgradnje pruga u Ugarskoj. Naime, do 1914. godine, odnosno 1918. godine, pruge su građene tako da su iz svih delova Vojvodine — Banata, Bačke, Baranje, vodile prema Budimpešti i do Budimpešte, dok su delovi Vojvodine, odnosno, Banata, Bačke, Srema i Baranje, železničkim prugama, drumovima i mostovima preko reka, ostali nepovezani, kako međusobno, tako i sa susednim oblastima Jugoslavije — Srbijom i Hrvat-

skom. Preko Tise je posle 1918. godine postojao samo jedan most kod Sente, ali u tako lošem stanju da se saobraćaj na njemu morao ograničiti, pa se moglo vrlo malo proizvoda (žitarice, brašno, cigla, crep i dr.) plasirati u Bačkoj i preko nje u druge krajeve zemlje. Most preko Dunava kod Novog Sada bio je u još lošijem stanju, tako da se u zimu 1924. godine srušio. Sve u svemu, tri železnička mosta (kod Bogojeva, Novog Sada i Beograda) veoma opterećena, sa dva pomenuta (kod Novog Sada i Sente) bile su sve saobraćajne veze Vojvodine sa drugim delovima Jugoslavije i sa svetom. Zbog toga, u periodu od 1919—1923. godine, karakterističnom po velikoj potražnji svih dobara, a naročito sredstava ishrane, kojih je Vojvodina imala u izobilju, ovo tržište i poslovna konjunktura u takvim uslovima u Vojvodini nije mogla biti dobro iskorišćena. To se, naravno, nepovoljno odražavalo na njenu privredu i položaj njenog stanovništva, koje je, kao što je dobro poznato, u ovo vreme plaćalo i najviše poreze u zemlji.

Druga vojvođanska specifičnost su bila znatno smanjena ulaganja u njenu industriju i proizvodnju tokom 1923. godine. Ona su, doduše, smanjena u celoj zemlji, ali dok su u nekoliko privredno i industrijski razvijenih oblasti — u Sloveniji, Hrvatskoj i Srbiji, godišnje iznosila više desetina miliona dinara, u Vojvodini je bilo godina kada su ta ulaganja opadala i na ispod deset miliona. Uz to, dok se za pomenute delove Jugoslavije može reći da je industrijska i ostala proizvodnja u njima od 1923. do 1930. godine, uglavnom stagnirala, dotle je proizvodnja u Vojvodini opadala. Od 1923. do 1929. godine, prema sačuvanim podacima, u Vojvodini je osnovano oko 90 novih tvornica, ali je u tome istom periodu preko 150 i zatvoreno — 70 mlinova, 30 ciglana itd. Po podacima Radničke komore za Vojvodinu iz tih godina, broj novih radnih mesta u vojvođanskoj industriji rastao je do 1924. godine, ali samo po 1000 do 2000 tokom svake godine, a posle ove godine broj radnih mesta je ponovo opadao. Istovremeno je postojao veliki višak radne snage u poljoprivredi, koja nije mogla da se odlika ni u industriju Vojvodine, a ni u industriju ostalih delova zemlje, pošto je ona i tamo stagnirala. Sve to dovodi do velikog broja nezaposlenih radnika, opadanja nadnica, izrazito teškog položaja poljoprivrednih radnika itd.

Treća specifičnost prilika u kojima se našla vojvođanska privreda, naročito u prvoj deceniji posle prvog svetskog rata, bila je okolnost što vrlo loša poljoprivredna politika države nije omogućavala iskorišćavanje zemljišnog bogatstva Vojvodine — njegovu plodnost, melioracioni sistem, tradicije u poljoprivrednoj proizvodnji i sve drugo što je moglo postati izvanredno povoljnom bazom za pretvaranje vojvođanske poljoprivrede u intenzivnu proizvodnu granu. To je nesumnjivo pogađalo celu poljoprivredu zemlje, ali je Vojvodina to ipak najviše osećala, jer je bila izrazita poljoprivredna oblast. U vreme pojave agrarne krize, oko 1925—1926. godine proizvodi jugoslovenske i vojvođanske poljoprivrede nisu mogli konkurisati plodovima poljoprivredne proizvodnje drugih zemalja. Tako, posle 1925. godine za više izvezenih cerealija i mnogih drugih proizvoda na inostranom tržištu je Jugoslavija dobijala mnogo manje novca nego pre 1925. godine.

Iako je zadatak nauke da utvrdi i oceni kretanja onakvima kakva su bila, teško je prećutati da je ovakvom politikom pričinjena velika šteta. Dobrom i smišljenom poljoprivrednom politikom moglo je daleko bolje iskoristiti Vojvodinu i njeno zemljišno bogatstvo, razviti njenu poljoprivrednu, ali i drugu industriju i industrijsku proizvodnju. U takvom slučaju, danas bismo sigurno govorili o poljoprivredno industrijskoj revoluciji, kakvu imamo danas u Vojvodini, a ne o stagnantnoj situaciji u kretanju socijalne strukture stanovništva Vojvodine, kako smo imali u godinama između dva svetska rata.

Specifičnosti ima još, mada u Vojvodini, u godinama između dva svetska rata imamo slične tokove industrijskog i privrednog razvitka, kao u Hrvatskoj, Srbiji i Sloveniji.

SADRŽAJ — INHALT — SOMMAIRE

АСТА

HISTORICO-OECONOMICA IUGOSLAVIAE

Časopis za ekonomsku povijest Jugoslavije

Часопис за економску историју Југославије

Časopis za ekonomsko zgodovino Jugoslavije

Списание за економска историја на Југославија

VOL. I

REDAKCIJA

**IVAN ERCEG, NIKOLA GAČEŠA, KEMAL HRELJA,
DŽEVAD JUZBAŠIĆ, DANICA MILIĆ, ANĐELKO RUNJIĆ,
JOŽE ŠORN, NIKOLA VUČO, DANČO ZOGRAFSKI**

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

IVAN ERCEG

**Redakcija »Acta historico-oeconomica Iugoslaviae«, 41000 Zagreb,
Strossmayerov trg 2 (privremeno)**

**Pretplatu i narudžbe slati na »Školska knjiga«, 41000 Zagreb,
Masarykova 28**